

A gyermekkel kapcsolatos normasértések, bűntettek a magyar népballadákban

LANCZENDORFER ZSUZSANNA

(néprajzkutató, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem AK)

Children-Related Violations of Norms and Crimes in Hungarian Folk Ballads

In my study, I am introducing what kind of conflict situations and violations against norms appear in Hungarian folk ballads, in the parent-child relationship. I am presenting what sort of abuses and crimes occur, which are committed against children. I am touching upon public opinion punishment related to the topic, as well as upon children's contemporary legal defence.

Keywords: folk ballad, crime, victim, child abuse, public opinion punishment

Témaválasztásomnak több oka is van: tanítói diplomával rendelkezem, így mindig is érdekelték a gyermekekkel kapcsolatos vizsgálatok, valamint néprajzoként kutatási területem a falusi gyermekek élete és folklórja.¹ Több évtizede foglalkoztat a népballadák világa is.² Témaválasztásomat megerősíti Küllös Imola megállapítása: „Nem is tudok másik olyan folklórműfajt megnevezni, amelyik többet foglalkozna a bűn kérdésével, mint a ballada.”³

Kutatócsoportunk névadójának Tárkány Szücs Ernőnek a *Magyar jogi népszokások* című művében többször olvashatunk a gyerekekről (pl.: angyalcsinálás; árva; egy-gyermekrendszer, gyermekké fogadás; gyermekek megosztása válás esetén; gyermekgyilkosság, házasságon kívül született gyermek, magzatelhajtás; örökbefogadás). Ő írja, hogy „az életkornak a cselekvőképességben a jogi népszokások szempontjából is jelentősége volt...”⁴ és „megkülönböztettek gyermekkort, amely rendszerint 12 éves korig tartott...”⁴ Kiss Anna⁵ hívta fel a figyelmet arra, hogy kutatási témám szempontjából is fontos a fogalmak egyértelmű meghatározása: „A magyar hatályos jogszabályok szerint a bűncselekmény 18 éven aluli áldozatának neve a büntetőeljáráásban kiskorú és nem gyermekkorú sértett. A gyermekkor a bűncselekmény elkövetőjéhez kapcsolódik, amennyiben nem töltötte még be a 14., a kiemelt súlyos bűncselekmények esetében pedig a 12. életévét. Ezen életkor fölött a 18 éves koráig a terhelt fiatal korúnak minősül. A zavart ezen a területen az okozza, hogy a nemzetközi dokumentumokban a 18. életévét be nem töltött személy, gyermekként szerepel függetlenül attól, hogy a bűncselekmény áldozatáról vagy elkövetőjéről van szó.”⁶

¹ Pl.: Lanczendorfer 1995: 227–242; Balázs–Lanczendorfer 2010.

² Pl.: Lanczendorfer 2009: 214–227; 2016: 244–260; 2021: 243–260.

³ Küllös 2020: 49. Lásd bővebben Küllös Imola *Vétek és bűn a magyar népballadákban* című kitűnő összefoglaló tanulmányát. Küllös 2020: 49–56.

⁴ Tárkány Szücs 2003: 109.

⁵ Köszönet Kiss Annának a szakmai segítségért.

⁶ Kiss 2022: 149.

Balladáinkban a nők többnyire, mint áldozatok⁷ jelennek meg „...hiszen rendszerint ők a balladai konfliktus okozói és/vagy szenvedő alanyai.”⁸ A balladáinkat áttekintve úgy vélem, hogy ez a megállapítás a gyermekre is igaz.

Az építőáldozat, mint archaikus hiedelem a balladákban is megjelenik. *A falbaépített feleség* ballada típus az emberáldozat emlékét őrzi, ahol a hírnévért, még a szeretett feleségét is feláldozó építőmester és családjának tragédiája elevenedik meg. A balladák magyar változataiban hol elevenen falazzák be a feleséget, hol vérét/fejét veszik, és ezt keverik a mészbe azért, hogy Déva várának falai megálljanak. Az építőmester, az apa, későn döbben rá bűnére: „Átkozott legyen hát magos Déva vára/ Még a nap se süssön fényesen már rája!/ Elvesztettem érte kedves feleségem/ Árván maradt immár kedves gyermekem!”⁹ Némely változatban nemcsak az anya, de a gyermek is áldozattá válik, hiszen utánahal a falba beépített édesanyjának: „Szüve meghasada, s a föld is alatta/ S az ő kicsi fia oda belehulla.”¹⁰ Néhány változat említi azt a motívumot is, hogy a befalazás helyén tej- vagy vízforrás fakad, ami tovább táplálja a gyermeket.

Népünk a gyermeket „isten áldásának”, „tisztességnek” tartotta. Ha nem volt, még a nemző társat is elnézték, olvashatjuk Fél Edit írásában.¹¹ „Akárki bikája csináta, csak a tehenes gazdáé a borjú”¹², vagy a mi tehenünk elette – mondták. Morvay Judit *Aszszonyok a nagycsaládban* című könyvében rávilágít arra, hogy az anya jogi státusza, megítélése, sőt értéke, az első gyermek születésével nőtt.¹³ Más a helyzet persze a nem várt gyermek esetében, ilyenkor a nőt a falu szájára vette: „A megszólás a falusi közösség erkölcsi, illetve mindennapi életviteli szabályainak megsértése esetén alkalmazott enyhe büntetés volt. Célja – elsősorban a fiatalok esetében – a nevelés, a közösségi szabályokhoz alkalmazkodás megszilárdítása volt.”¹⁴– írja Nagy Janka Teodóra a közvélemény büntetéseket elemző tanulmányában. Alkalmazták a megszegyenítést is: például a haját bekötötték, vagy elüldözték a faluból. Sem az emberek (csúfolás: fattyú, potyagyerek, zabi), sem a törvény nem kímélte a törvénytelen jövevényt (nem örökölt, nem viselhetette az apja nevét). „Feudális, a férfiak érdekei szerint alakított társadalmi viszonyok között rendkívül sanyarú sors jutott osztályrészül a házasságon kívül született gyermeknek.”¹⁵ Tárkány Szücs Ernő írja, hogy ha a teherbe ejtést legény okozta, akkor megpróbálták erőszakkal orvosolni, kikényszeríteni a házasságot, ha nős volt, akkor a leányanyát okolták a történetekért. Csak a 20. század fordulója után kezdtek változtatni szokásjogi úton (pl.: öröklési jog) a házasságon kívüli gyermek sorsán.¹⁶ Az ily módon megfogant gyermek a szomorúság oka a *Szégyenbe esett lány* (pl.: Angoli Borbála, Londonvár Ilona, Fodor Katalina, Homlódi Zsuzsanna,

⁷ Az utóbbi időben a viktimológiai kutatások előtérbe kerültek. Például: Kiss 2009.

⁸ Küllös 2012: 402.

⁹ Vargyas 1976: 19. A balladákat szöveghűen és dőlt betűtípussal közlöm.

¹⁰ Vargyas 1976: 24.

¹¹ Fél 2001: 47.

¹² Fél 2001: 46.

¹³ Morvay 1981.

¹⁴ Nagy 2020: 21.

¹⁵ Tárkány Szücs 2003: 431; valamint a törvénytelen gyermekek sorsát, megítélését kiválóan foglalja össze Deáky Zita a *Kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon* című könyvében. Deáky 2011: 104–117.

¹⁶ Tárkány Szücs 2003: 431.

Hédervári Kati, Szűcs Mari) balladatípusban: „*Istenem, Istenem, / Mi lele ingemet? / Három sing pántika / Nem ér bé ingemet,*”¹⁷ Ezekből a balladából is látszik, hogy a házasság előtti szüzesség elvesztése, illetve a megesés ténye, eltért az adott közösségi normától. A szegyéntől szenvedő lány titkolta állapotát, hol a „*huncut*” szabóra, hol a szobalány ügyetlenségére fogja szoknyájának „*kurtálódását*”. Megjegyzem, a terhesség állapotának elhallgatásához több babona is kötődik: például néma, vagy hazug lesz a gyermek.¹⁸ A megesett lányt a magyar népballadákban a legtöbb esetben saját édesanyja ítéli el, viteti tömlöcbe, vagy öleti meg: „*Pandúrok, jöjjetek, / Fogjátok, vigyétek, / Börtönbe tegyétek, / Tizenhárom napig / Sem enni, sem inni / Sem pedig aludni.*”¹⁹; „*Hóhérok, hóhérok / Vigyétek lányomat / Vigyétek lányomat / Az akasztófára!*”²⁰; „*Vidd ki Zsuzsánnámat / A rózsás erdőbe, / Hogy vegyék le fejét, / Hogy vegyék ki szívét!*”²¹ Néhány variánsban a szeretője, a vőlegénye, néhol bátyja keresi és halála hírére öngyilkos lesz.²² Több balladatípusban az erkölcsi vétségért a lányt kivégzik, így magzatja is vele hal. Előfordul olyan variáns is, amelyben a vesztőhelyen a szeretője elbúcsúzik tőle, majd utána hal. Utolsó kívánságban elhangzik az is, hogy az ítélet igazságtalan, és a magzatjuk is áldozat: „*Álljon meg a törvény, / Az a kemény törvény! / Hagy mondjak még én el / Három miatyánkot! Egyiket magamé, / Másikat Dorkámé, / Harmadikat mondok / A mi kisedünké!*”²³ Olykor maga a szeretője küldi börtönbe, halálba a lányt, míg az erkölcsi botlásban vétkes legény büntetlen marad. Témájában ide kapcsolódik a leányanya siralma típusú ballada, amelyben a gyermekét megszüülő, gyöngéden szerető anya panasza szólal meg: „*Aludj, aludj szerelem virága – néhol Isten báránya – Szerelemből jöttél a világra.*” Az erkölcsi tanulság is olvasható: „*Lyányok, lyányok, rajtam tanuljatok / Legényeknek sokat ne mondjatok / Mert ha mondtok, sok könyvet hullattok, / Világ gyalázatjára maradtok.*”²⁴

A gyermek megítélése az idők folyamán változott. Korábban a családban történő születést áldásnak tekintették. „A századfordulótól rohamos mértékben változott ez a szemlélet. Pl. Vistán (v. Kolozs m.) a harmincas évektől a meddőség már társadalmilag elismert érdemnek számított, olyannyira, hogy az asszonyok még életük kockázatásával is szabadulni igyekeztek a gyermektől” – írja Tárkány Szűcs Ernő.²⁵ Arra is van adatunk, hogy ez már a 18. század végén előfordult Sárköz és Ormányság református közösségeiben.²⁶ A születéskorlátozás mögött persze jogi érdekek, joghatások húzódtak, mint például az öröklés. A tudatos születéskorlátozásokat nem tekintve népünk a magzatelhajtást, gyermekgyilkosságot elítélte, bűnnek tartotta. Előfordult azonban, hogy bűnnek csak akkor tekintették, ha már a magzat megmozdult.²⁷ Mint ismeretes a bábák többsége nemcsak világra segítette a magzatot, hanem

¹⁷ Kallós 1977: 116.

¹⁸ Hoppál–Tátrai: Terhesség címszó. 1982: 266.

¹⁹ Vargyas 1976: 122.

²⁰ Vargyas 1976: 123.

²¹ Kallós 1971: 224.

²² Vargyas 1976: 123. „*Veszi a nagykését, / Szegezi szívének.*”

²³ Vargyas 1976: 132.

²⁴ Kallós 1971: 482.

²⁵ Tárkány Szűcs 2003: 114.

²⁶ Tárkány Szűcs 2003: 115.

²⁷ Gémes 1975: 236.

„angyalcsinálást”, magzatelhajtást is végzett.²⁸ A közvélemény a gyermekgyilkos anyákat keményen elítélte, amihez túlvilági szörnyű büntetés hiedelme is társult, például: halála után meg kell ennie gyermekét.²⁹ Ahogy Tárkány Szücs Ernő írja: „A közvélemény rendszerint huzamosan képes volt betölteni szűrő, értékelő és ellenőrző funkcióját.”³⁰ De az idők folyamán ez is változott: „főleg a múlt század derekától mutatkoztak a falu korábban viszonylag egységes közvéleményében a válság jelei”³¹ és „a közvélemény a botránkozás helyett a megértés felé hajlott, s hamar napirendre tért felette.”³² A régi (pl.: Szabó Erzsí) és új stílusú (pl.: Szabó Vilma, Utra Mari)³³ balladák egyik közös témája a magzat/gyermekgyilkosság.³⁴ Ebben a típusban a gyilkosság (emberölés) áldozata csecsemő, vagy kisgyermek. A *Magzatgyilkos lány* vagy a *Gyermekgyilkos anya* ballada elrettentően írja le a gyilkosságot: „Az ő kicsi fiát/ Hogy ő öszszevágja/ Hogy a kicsi fiát/ Aprón öszszevágja/ Csihány közé hanyta.”³⁵ Más változatokban a disznóknak, a kutyáknak adja eledelnek, vagy folyóvízbe (Tiszába, Sajóba, Dunába) veti a gyermeket. Tettét a gyilkos a közösség elítélésével és haragjával indokolja: „Szégyeltem világtól,/ Félttem haragjiktól.”³⁶ Az erkölcsi tanulságot a vétkező, vagy az édesanyja vonja le: „Leányok, leányok,/ Róla tanuljatok,/ Titkosan szeretőt/ Tik már ne tartsatok!”³⁷ A megesett lány több balladában saját anyját okolja bűnéért: „Tanítottál vóna,/ Édesanyám lelkem,/ Nem borult vóna el/ Gyászba az életem.”³⁸ Van olyan változat is, amelyben a tanút (főispán, király) is említik: „Főispán úrfi es/ Két szemivel látá,/ Két filivel hallá/ Magzatja kéznását”. Sőt az ítélet is elhangzik: „Főispán úrfi es/ Tervénszékebe üle,/ S azt a tervént tevé:/ Lélekétt lélek kell/ Halálétt halál kell.”³⁹ A bűncselekmény többszöri megismétlésére is találunk példát a *Háromszoros magzatgyilkos* balladában: „Kettőt tettem nagy diófa tövébe,/ Egyet dobtam a Tisza fenekére,/ Egynek vérit vettem, mind a madárnak,/ Mert nincsen kit hívjon édes apának.”⁴⁰ Az is előfordul, hogy a bűncselekményre az orvos hívja fel a figyelmet: „Szabó Vilma egyes szövegeiben orvos állapítja meg a lányról, hogy háromszor szült.”⁴¹ A gyilkos anyja a balladákban többnyire nem sajnálja a gyilkosság miatt bebörtönzött leányát, és kérésére, hogy küldjön párnát a feje alá, így válaszol: „Sűrű könnye legyen

²⁸ Lásd bővebben Deáky–Krász 2005: 105–122. Megjegyzem az én bába rokonom, Dukkon Jenőné, részben vallásos neveltetése, részben bába esküjének betartása miatt, sohasem vállalt ilyet: „Mikor bábák lettünk azt mondták, hogy semmiféle abortuszi segítséget nem szabad végeznünk.” Lanczendorfer 2007: 351.

²⁹ Gémes 1975: 245.

³⁰ Tárkány Szücs 2003: 211.

³¹ Tárkány Szücs 2003: 212.

³² Tárkány Szücs 2003: 213.

³³ Kallós 1971.

³⁴ Lásd: László 2022: 109. A magzatelhajtás tudatos előidézéséről szóló Hatodik cikket, illetve A csecsemőgyilkosságról szóló Negyedik cikket 106–107. „Súlyosbodik a csecsemőgyilkosság bűncselekménye, ha az anya önnön kezétől történt a saját gyermekének megölése, vagy halálát elősegítendő az élethez szükséges gondoskodást neki nem biztosította, és annak gondozását teljesen elmulasztotta...” 107.

³⁵ Kallós 1971: 162.

³⁶ Kallós 1971: 168.

³⁷ Kallós 1971: 172.

³⁸ Kallós 1971: 208.

³⁹ Vargyas 1976: 255.

⁴⁰ Kallós 1977: 334.

⁴¹ Vargyas 1976: 266.

a párnája”.⁴² Több változatban a gyilkos anya megbánja tettét: „*Vilma, Vilma, fáj-e még a szíved,/ Hogy megölted három gyermekedet./ Hogyne fájna, talán meg is hasad/ Halálomig zörgetem a vasat.*”⁴³

A kiírtott kocsmáros (Pápai Mihály) család ponyvaballadában is áldozat a gyermek, de itt nem családtag az elkövető. A megtörtént gyilkosság ismertetéséből azt is megtudjuk, hogy a két életbe marad gyermek – mint tanú –, a kemence kuckójából nézte végig testvéreik és szüleik meggyilkolását. Felismerik az elkövetőt, keresztapjukat, aki bosszúvágyból ölt. „*Nosza pajtás, hagyjuk meg a két kicsit, / Ki viselji neki gongyát regelig? / Kisebiket ledobták a bősőbe,/ A nagyobik ott sirdogá mellette.*”⁴⁴ Más változatban: „*Gyere Julcsa, ringasd a testviredet,/ Mert ha nem, hát kés járja a szívedet,/ Mert ha tunnánk, hogy te is tudsz beszélni,/ Teveled is így fognánk cselekedni.*”⁴⁵ Vargyas Lajos írja, hogy „Végül mégsem lett belőle igazi ballada, minthogy egy véres eseményen kívül semmi lélektani konfliktust nem tartalmaz.”⁴⁶

Több magyar ballada szól szívtelen, könyörtelen szülőről, elsősorban anyáról, aki számára gyermeke csak teher, gond. Ide sorolhatjuk a *Szívtelen* (Budai Ilona), vagy *kegyetlen anya* balladatípust, amelyben – néha az ellenség elől menekülő – asszony magára hagyja kicsi gyermekét az erdőben. Tettét azzal indokolja, hogy egyszerre nem tudja vinni a kincses ládáját, és a karonülő kisfiát: „*Istenem, Istenem, / Édes jó Istenem, / Kincsemet vigyem-e, / Gyermekeket vigyem-e?*”⁴⁷ Némely változatban két gyermek szerepel: „*Jobb oldalán viszi vala sziró lányeckáját, / Bal oldalán viszi vala sziró fjackáját.*”⁴⁸ Végül az anyát a „*Gyermekeket ad Isten, / De kincset sohasem*” gondolat győzi meg. Az anya kegyetlenségét fokozza a gyermek kérésének megtagadása: „*Anyám, édesanyám,/ Bár azt engedje meg,/ Fogjam kicsi úját,/ Menjek el kend után!*”,⁴⁹ vagy „*Essék meg a szüved, ne hagyj itt engemet!*”⁵⁰ A közvélemény-büntetések egyik fajtája az átok, amely a balladákban gyakran előfordul.⁵¹ „A szitok enyhe, az átok súlyos büntetés volt”, s ráadásul „... nem lehetett visszavonni, és azt tartották róla, hogy előbb vagy utóbb, de beteljesül” – írja Nagy Janka Teodóra.⁵² A szívtelen anya is megátkozza gyermekét: „*Az erdei vadak/ Legyenek apáid;/ Az égi madarak/ Legyenek anyáid*”, aki hiába kéri édesanyját, hogy ne tegye: „*Anyám, édesanyám,/ Ne kérj átkot reám,/ Mer az anyjátok/ Megfogja gyermekét.*” A balladatípus egyes változatában a vadállatok és égi madarak megölik az elhagyott gyermekeket, más változatokban viszont farkasok nevelik fel őket. A bivalytehén, illetve farkas anyai szeretetének példája ébreszti késő bánatra az anyát: „*Egyet visz szájába,/ Másikat utánna,/ S a*

⁴² Kallós 1977: 331.

⁴³ Barsi 2009: 321. Megjegyzem, hogy ma is a fogvatartottak, a gyermekgyilkosságot tartják a legsúlyosabb bűnnek.

⁴⁴ Vargyas 1976: 609.

⁴⁵ Vargyas 1976: 611.

⁴⁶ Vargyas 1976: 613.

⁴⁷ Kallós 1971: 76.

⁴⁸ Vargyas 1976: 67.

⁴⁹ Kallós 1971: 77.

⁵⁰ Vargyas 1976: 66.

⁵¹ Pl.: „*Jánya nem hallgatta, magát férjhez attá,/ Anyja elátkozta örökös rabságra.*” 16. Anyai átok. Vargyas 1976: 191–196.

⁵² Nagy 2020: 22.

*harmadik bornyát/ Maga után csalja.*⁵³ Miután rádöbben súlyos bűnére, visszamegy elhagyott gyermekeiért, de már késő, átka megfogant: „*Mikor ő visszament,/ Nincsen kicsi fia.*”⁵⁴; „*Megették a vadak,/ Az ő kicsi fiát,/ Ágról ágra hánták/ Az ő csontocskáját*”; vagy „*Az égi madarak,/ Ferednek véribe.*”⁵⁵ Abban a változatban, amelyben egy farkas fogadja be és neveli fel az ember fiát, a már felserdült gyermek mondja ki az erkölcsi ítéletet anyja felett: „*Bizon, nem menyek én, mert nem voltál anya,/ Ha az lettél volna, itt nem hagytál volna!*”⁵⁶ A moldvai változatban a gyermek megtagadja pénzsóvár édesanyját: „*Nekem vagyon ápám,/ Édes farkas-ápám,/ Nekem vagyon anyám,/ Édes farkas-anyám.*”⁵⁷ Kiskorú veszélyeztetése, fizikai és érzelmi elhanyagolása elevenedik meg ebben a szomorú történetben. Ugyanis a mai jog szerint: „Az elhanyagolás gondatlanul vagy szándékosan elkövethető olyan magatartás vagy cselekmény sorozata, amelynek során a gyermek nem kapja meg az életben maradáshoz, az egészsége testi, lelki, érzelmi fejlődéséhez szükséges gondozást, táplálást, tárgyi feltételeket és szeretetet.”⁵⁸ Ismert ma már az a tény is, hogy a gyermek bizonytalanságban tartásából, izolációjából pszichés zavarok fakadnak.

„A 20. század közepéig a kisgyermekek árvasága a hétköznapiak része volt” – írja Deáky Zita.⁵⁹ Az árva az életbe maradt szülőre maradt, aki gyakran újból házasságot kötött és így mostoha szülője lett a gyermeknek. Nem véletlen, hogy népmesékben is gyakori az árvák gyászos sorsának bemutatása,⁶⁰ de ez a szomorú családi státusz megjelenik a balladáinkban is. A *Három árva* balladatípus a kitaszított, nem szeretett gyermek szomorú sorsát, és egyben a síron túli anyai szeretetet mutatja be. Egy somogyi és egy borsod megyei ballada variáns drámaian, éles ellentétben fejezi ki az édes- és mostohagyermekkel szembeni bánásmódot: „*Fejeteiket mögfüsüli,/ Orcátokat mögvérvőzi./ A vacsorát is mögfüsüli,/ Három árva csak nézi*”; vagy „*Mikor a hajam fésüli,/ Sarkunkat piros vér önti.*”⁶¹ A mezőségi és kalotaszegi variáns is szemléletesen mutatja be az árvák sanyarú életét: „*Mögfüsüli a jó vacsorát,/ Kiküldi a két szép árvát/ Behívja az édes fiát*”⁶²; „*Mikor kenyért ad a kézbe,/ Hét ördög van a szemébe,/ Mikor tisztát ad reátok,/ Kéket virágozik hátatok.*”⁶³ Az árvák hiányos táplálása, verése, bántalmazása elevenedik meg ebben a balladatípusban, amit egy Nagyszalontán gyűjtött ballada szövege össze is foglal: „*Mindétig kinoz bennünket.*”⁶⁴ A mostoha kegyetlensége miatt az árvák halott édesanyjukat vagy szüleiket szólítgatják a temetőben, tőlük remélnék segítséget, sorsuk jobbra fordulását: „*Kelj fel, kelj fel édesanyánk,/ Mert elszakadt a gyászruhánk.*”⁶⁵ A legtöbb változatban az árva gyermekek mondanak erkölcsi ítéletet

⁵³ Kallós 1977: 37.

⁵⁴ Kallós 1977: 37.

⁵⁵ Vargyas 1976: 70.

⁵⁶ Vargyas 1976: 67.

⁵⁷ Kallós 1971: 95.

⁵⁸ Gyurkó 2009: 341.

⁵⁹ Deáky 2011: 91; lásd bővebben: *Árva* című fejezetet: 91–104.

⁶⁰ Lásd Grimm népmesék pl.: Hófehérke, Hamupipóke.

⁶¹ Vargyas 1976: 80.

⁶² Kallós 1971: 265.

⁶³ Kallós 1971: 269.

⁶⁴ Vargyas 1976: 81.

⁶⁵ Kallós 1971: 266.

a felnőttek felett: „*Vagyon apánk, de ostoba, / Anyánk es van, de mostoha.*”⁶⁶ Végső elkeseredésükben, – mivel édesanyjuk közli, már nem tud segíteni, hiszen halott – életüket, önmagukat ajánlják fel erkölcsi példának: „*Vegyétek ki a szívemet, / Tegyétek bé gyenge gyócsba, / Tegyétek fel vaskapura, / Hogy vegyenek példát róla, / Hogy milyen az árva dolga!*”⁶⁷ Ebben a típusú balladában a mai jog szerint a gyermekbántalmazásra, kiskorú veszélyeztetésére látunk példákat és büntetendő a mostoha, sőt az apa is.⁶⁸ Ugyanis „ha valaki testi vagy lelki fájdalmat, sérülést okoz a gyermeknek, illetve, ha gondozóként elhanyagolja a gyermek fizikai és/vagy pszichés szükségleteit. A bántalmazás lehet fizikai, érzelmi vagy szexuális. A gyermekbántalmazás fogalomkörébe tartozik az is, ha valaki tanúja, vagy tud róla, de nem akadályozza meg, illetve nem jelenti.”⁶⁹

Az *elcsalt menyecske* vagy *Az elcsalt anya* (Molnár Anna) balladatípusban az urára hagyott, illetve magára hagyott gyermekről olvashatunk. A kérésre, a „*tejjel-mézzel folyó helyre*” csábítással az asszony ugyan elhagyja férjét és a bölcsőben fekvő, vagy karon ülő gyermekét: „*Kicsi fiam a bölcsőben / Jámbor uram az erdőben*”,⁷⁰ de időben rájön csábítójának gonosz tervére, csellel megöli, majd visszatér családjához. A férj megbocsát és visszafogadja megtévesztett asszonyát: „*Megölelte jámbor urát, / Ölébe vette kis fiát. / Megszoptatta, elringatta, / Karjai közt elaltatta.*”⁷¹ Olyan változat is van, amelyben árvák látványa döbbsenti rá az anyát bűnére: „*Itt elmene három árva, / S eszembe jut kicsi fiam!*”⁷² Fél Edit írja, hogy: „úgy tartják, hogy a gyerek minden körülmények között az anyáé; csak akkor nem az övé, mikor ő önként lemond róla”⁷³ A *gyermekét elhagyó elcsalt menyecske* (Bán Kata) balladában szintén elhagyja gyermekét az anya a csodás ország reményében, ahol a „*búza kétszer érik; bort háromszor szűrik*”. „*Elérték az erdőt, – otthatta a fiát, / Kis futosó fiát, karonülő lányát*”,⁷⁴ de megbánja tettét, *Gyönyörű Bán Kata* visszatér hozzá/hozzájuk, azonban már csak a „*kisdedők*” csontjaikat találja. A közitéletet, a véleményt anyja mondja ki, és nem fogadja vissza, kitagadja: „*Nem nyitom, nem nyitom, nincs énnéköm lányom!*”⁷⁵ A homályos értelmű szövegű *Bagoly asszonyka* is azért sír, mert elhagyta gyermekét: „*Hon felejtöttem / Rengő bőcsömöt! / Ben felejtöttem / Siró gyermeköm!*”⁷⁶

⁶⁶ Vargyas 1976: 84.

⁶⁷ Kallós 1971: 267.

⁶⁸ Lásd: A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) XX. Fejezet. A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. Kiskorú veszélyeztetése: 208. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Lásd még: Herczog 2007; Gyurkó 2009: 329–345.

⁶⁹ Szódy 2017: 4.

⁷⁰ Albert-Faragó 1973: 70.

⁷¹ Kallós 1971: 113.

⁷² Vargyas 1976: 47.

⁷³ Fél 2001: 45.

⁷⁴ Vargyas 1976: 73.

⁷⁵ Vargyas 1976: 75.

⁷⁶ Vargyas 1976: 393.

A házasságtörés, mint bűn is előfordul a magyar balladákban. Most csak azokat a példákat ismertetem, amelyben a gyermek kulcsszereplő, illetve a tragédia kiváltója lesz cselekedetével. Az *elégetett házasságtörő*⁷⁷ asszonyról szóló balladában a gyermek elárulja édesanyja titkát: „Apám, apám, apám, lelkem édesapám! / Anyámasszon, bizon, Barcsait szereti! / Hallod asszon, hallod mit mond e kis gyermek!” Az asszony hiába védekezik, – „Részeg ez a gyermek, nem tudja mit beszél.” – férje nem hisz neki és megbizonyosodik, hogy „igaz vót a kis gyermek szova”, leleplezi a hűtlenséget.⁷⁸ A férj a bosszúállás, az önbíráskodás módját a hűtlen asszonyra bízta, aki „vigan gyertyát tart”, vagyis a legszörnyűbb módot, az élve megegyetést választja. Más változatban a férj a szeretőt is megöli. A közvélemény-büntetések közül „az önbíráskodást a megbosszulás törvénye szerint sok helyen ugyancsak elismert társadalmi formaként alkalmazták.”⁷⁹ Nagy Janka Teodóra is úgy véli: „Az önbíráskodásnak nagyon erősek voltak a gyökerei a tradicionális közösségekben. Egy-egy vitás ügy rendezése során, ha hiányzott a megegyezés, erőszak alkalmazására került sor. Az önbíráskodás előfordulásáról nemcsak levéltári források adnak hírt, még az 1990-es években is vagyoni helyzetre tekintet nélkül alkalmazhatónak tartották a tulajdon, a becsület és az élet védelmében.”⁸⁰ A *szaván kapott feleség* székely balladában, maga az asszony árulja el bűnét, akaratlanul, miközben rengeti gyermekét: „Beli fiam, beli, szép futkosó fiam! / Mett neköd nem apád Batori Boldizsár, / Im, az a te apád, erdélyi kapitány, / Aki adta neköd szép arany bölcsőjöt”⁸¹ A variánsokban, hol megmenti az asszonyt a szerető, hol mindkettőnek a férj fejét veszi: „Mind a kettőt egybe állította térdre. És mind kettőnek fejét elütteté, És mind a kettőt egy gödörbe téteté.”⁸² Az új stílusú A *megcsalt férj* vígballadában tréfássá válik a történet, a sokféle emberrel való szerelmi kaland, és a büntetés is megszeli: „Ajtó megett vizes kötél / Meg egy nagy bot áll. / Szólj csak egyet feleségem, / A hátadra száll.”⁸³

Megállapítható, hogy népballadáinkban több típusa jelenik meg a közvélemény-büntetéseknek⁸⁴ (pl.: kapcsolat megszakítás, a megszólás, kibeszélés, hírbekerülés, kiéneklés, kimuzsikálás, szitok, átok, a testrészt külsőjének a megváltoztatása; a megfélemlítés; az önbíráskodás, a megbosszulás.) Ez érthető, hiszen „A közvélemény-büntetések sajátosságait vizsgálva már első pillanatban szembetűnő, hogy a közvélemény-büntetés megalapozó vétek, bűn nem mindig esett egybe az állam által meghatározott kritériumokkal. Bűncselekménynek ugyanis az minősült, amit a jogszabály annak nyilvánított, közvélemény-büntetést megalapozó bűnnek, vétekeknek viszont azt

⁷⁷ A közvélemény büntetések egyik fajtája: „A testrészt, a külső megváltoztatása. Ide tartozott régen a házasságtörő nő esetében a hajlevágás... A rossz erkölcsű asszonyok, lányok esetében is alkalmazták kiközösítésük előtt a hajlevágást. E körbe tartozott továbbá a megesett menyasszony párta és koszorú nélküli esküvője, a teherbe esett leány felkontyolása.” Nagy 2020: 22.

⁷⁸ Vargyas 1976: 9.

⁷⁹ Tárkány Szücs 2003: 795.

⁸⁰ Nagy 2020: 23.

⁸¹ Vargyas 1976: 244.

⁸² Vargyas 1976: 246.

⁸³ Kallós 1971: 410; lásd még: Vargyas 1976: 779.

⁸⁴ A „Közvélemény-büntetés a rendtől akár tulajdonságaival, akár cselekvésével eltérő egyén felett a közvéleményben kialakult rosszalló értékítéletet hordozó egyesek által külső rossz formájában megnyilatkozó kellemetlen érzést keltő visszahatás.” Lásd: Angyal 1933: 62.

tekintették, amit a közvélemény elítélt”.⁸⁵ Azt is fontos megemlíteni, hogy „...közvélemény által bűnként történő megítélés az állami büncselekménnyé nyilvánítástól eltérően nem volt absztrakt, azaz meghatározó szerepet játszott benne a lokalitás, a kauzalitás.”⁸⁶ Ahogy Nagy Janka Teodóra írja, pozitívuma az volt, hogy „a közvéleménybüntetés kitöltését követően azonban az egyén számára lehetőség nyílt arra, hogy visszatérjen a közösségbe, ismét teljes jogú tagjává válhatott: amennyiben elfogadta, követte és magáénak tekintette annak érték- és szokásrendjét”.⁸⁷ Ezt szépen példázza *Az elcsalt anya* (Molnár Anna) balladatípus.

A mai kor emberének érthetetlennek tűnhet a balladákban megjelenő kegyetlenség, szívtelenség. „A magyar népballadák korántsem szívderítőek, hisz mindegyikük tükröt tart az emberi gyarlóságnak, a véteknek és a bűnnek, mégis megrendítően szépek. Hőseik szálni valók, témájuk időtlen emberi érzelmeket és tulajdonságokat, ősrégi, mára már elfelejtett hiedelmeket, szokásokat és erkölcsi törvényeket idéz fel” – fogalmaz találóan Küllös Imola a balladák kiváló tudója, kutatója.⁸⁸ Az is szembetűnő, hogy a gyermek, mint a szülői szeretet alanya, alig jelenik meg balladáinkban, ami azzal is magyarázható, hogy a ballada műfaj egyik célja a tragikus történetek, a hányatott emberi sorsok bemutatása révén a megrendülés, a katarzis, és az erkölcsi tisztulás elérése. Hiszen a ballada az erkölcsi tanulság kimondásával tanít. A felsorakoztatott ballada példákon keresztül látható, hogy mely balladákban szerepelnek bántalmazott gyermekek, illetve, hogy milyen típusú bántalmazások érték őket. Mind fizika, mind érzelmi bántalmazásra találhatunk példát (elhagyás, éheztetés, szidás, verés, elhanyagolás, családon belüli és kívüli erőszak, magzat, illetve csecsemőgyilkosság). Szexuális gyermekbántalmazással nem találkoztam a balladákban.⁸⁹ A gyermeket bántalmazók: nők, anyák, az apák inkább figyelmen kívül szemben. Ez azzal állhat összefüggésben, hogy korábban csak az anya feladata volt a gyermeknevelés, így az ezzel járó konfliktus is velük fordulhatott elő. Egyetértek Küllös Imola azon megállapításával, hogy a „... a népballada kialakulása idején a női műfaj volt, hisz előadói és hősei többnyire nők, ők és a velük kapcsolatos problémák állnak a konfliktusok középpontjában.”⁹⁰ Napjainkban az ideális családmodell alapján egészen kisdedkortól, a gyermeki értelem nyiladozásától kezdődően a felnövekvőt teljes jogú embernek, éntudattal rendelkező pszichológiai személyiségnek ismerjük el, és ez alapján tiszteletben tartjuk. Hál’ Isten ma már az édesanyák nem maradnak egyedül gondjaikkal, konfliktusaikkal (pl.: gyermek- családsegítő szolgálat, krízis központok vannak). Védik a gyermeket az ENSZ közgyűlése által elfogadott és 1990-ben hatályba lépett gyermekek jogairól szóló egyezményrel, a 14. életévüket be nem töltött sértetteknek többletjogaival, vagy a „gyermekbarát/gyermekközpontú” igazságszolgáltatással,⁹¹ a különleges bánásmód csoportjába sorolásukkal, ezen belül pedig az ún. a Barnahus kihallgatási-

⁸⁵ Nagy 2020: 19.

⁸⁶ Nagy 2020: 20.

⁸⁷ Nagy 2020: 25.

⁸⁸ Küllös 2020: 49.

⁸⁹ Az erőszak után házasságot követelő lányról szóló történet, azonban előfordul balladáinkban. Lásd: A gunaras lány. Vargyas 1976: 546.

⁹⁰ Küllös 2012: 403.

⁹¹ Lásd bővebben: Gyurkó 2012.

módszerrel.⁹² A gyermekbántalmazás, a gyermekek ellen elkövetett bűnök ma már szerencsére közügynek számítanak, és közigazgatási és büntetőjogi következményekkel járnak.

⁹² Kiss 2018.

Irodalomjegyzék

- ALBERT Ernő – FARAGÓ József
 1973 *Háromszéki népballadák*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- ANGYAL Pál
 1933 *A közvélemény-büntetés*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- BARSI Ernő
 2009 *Daloló Szigetköz*. Győr: Magyar Kultúra Kiadó Kft.
- BALÁZS Lívía – LANCZENDORFER Zsuzsanna
 2010 *Ósdi Állatosdi. Állatokhoz fűződő népi mondókák, jóslások és csúfolók*. 2. bővített kiadás. Győr: Magyar Kultúra Kiadó.
- DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla
 2005 *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század)*. Budapest: Századvég Kiadó.
- DEÁKY Zita
 2011 *„Jó kis fiúk és leánykák”. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon*. Budapest: Századvég Kiadó.
- FÉL Edit
 2001 *A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson*. In Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. 27–87. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- GÉMES Balázs
 1975 *A magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek a magyarság körében. A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve*. 4–5. 233–258.
- GYURKÓ Szilvia
 2009 *Gyermekbántalmazás, veszélyeztetett gyermekek*. In Borbíró Andrea – Kerecsi Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. I. 329–345. Budapest: IRM.
- GYURKÓ Szilvia
 2012 *Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Kriminológiai Tanulmányok* 49. 107–117.
- HERCZOG Mária
 2007 *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Complex.
- HOPPÁL Mihály – Tátrai Zsuzsanna
 1982 *Terhesség*. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon V*. 265–266. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KALLÓS Zoltán
 1971 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*. Bukarest: Kriterion Kiadó.
 1977 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*. Békéscsaba: Európa Könyvkiadó.
- KISS Anna
 2009 *Bűnbe esett irodalmi hősök*. Budapest: Publicitás Art-Média Kft.
 2018 *Különleges bánásmódot igényelő személyek jogai az új büntetőeljárási törvényben. Kriminológiai Tanulmányok* 55. 103–119.

- 2022 A kiskorú sértettek a büntetőeljárásban. *Kriminológiai Tanulmányok* 59. 149–163.

KÜLLŐS Imola

- 2012 *Közkezen, közszájon, köztudatban. Folklorisztikai tanulmányok.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 2020 „Vegyén minden példát róla”. Vétek és bűn a magyar népballadákban. *Magyar Művészet* 8:2. 49–56.
<https://doi.org/10.32575/ppb.2020.2.3>

LANCZENDORFER Zsuzsanna

- 1995 A gyirmóti gyermek élete a XX. században. Három generáció összehasonlító néprajzi vizsgálata. In T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun. I. Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai.* (A Jász – Nagykun – Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 50) 227–242. Szolnok: Damjanich János Múzeum.
- 2007 „A gyermek Isten ajándéka.” Egy keresztény bábá hitvallása. In S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében. 7. II. kötet.* 347–358. Sepsiszentgyörgy – Veszprém: Székely Nemzeti Múzeum – Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság.
- 2009 A jogtörténeti források és adatok jelentősége egy népballada-kutatás kapcsán. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történelemtudományok köréből.* 214–227. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- 2016 Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok.* (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2) 244–260. Szekszárd: PTE KPVK.
- 2021 A „bölénymaggal megégetett legény.” Egy újabb kislalföldi ballada nyomában. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.* (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 7) 243–260. Szekszárd: PTE KPVK.

LÁSZLÓ Balázs

- 2022 *Az 1811. évi erdélyi büntető kódex-javaslat.* (Jogtörténeti Értekezések 55) Budapest: Gondolat Kiadó.

MORVAY Judit

- 1981 *Asszonyok a nagycsaládban. A mátraalji palóc asszonyok élete a múlt század második felében.* (Néprajzi tanulmányok) Budapest: Akadémiai Kiadó.

NAGY Janka Teodóra

- 2020 A „falu szájától” a „pacalvetésig” A közvélemény-büntetések helye és szerepe a hagyományos közösségekben. In Paluga, Lukáš – Répásová, Katarína (ed.): *IX. Colloquia Comaromiensia Historicorum Archivariorumque MMXIX. Spravidlivosť pre vŕetkých ... Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia 25. a 26. september 2019, Komárno.* 16–27. Bratislava – Komárno: Štátny archív v Nitre Pracovisko Archív Komárno.

SZŐDY Judit

- 2017 Bántalmazott gyerekek. *Új Köznevelés.* 73:13. 4–5.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

2003 *Magyar jogi népszokások.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

VARGYAS Lajos

1976 *A magyar népballada és Európa I–II.* Budapest: Zeneműkiadó.

Törvények, jogszabályok, dokumentumok

- A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény.
- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.
- 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről.